

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2026.1.1>
УДК 82.091:930.85

Ольга Тетеріна

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. М. Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-8722-8707>
olgateterina@ukr.net

ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ В КОНЦЕПЦІЇ Д. ЧИЖЕВСЬКОГО — КОМПАРАТИВІСТА КРИЗЬ ОПТИКУ КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ

*Пам'ять збегірає все минуле, змінюючи тим самим все сучасне (Д. Чижевський)
Книга, як міст, еднає читача з далеким минулим, для автора вона є зверненням до нащадків
у майбутньому (Д. Чижевський)
Читання і переклад — уже інтерпретація... Кожен читач — наполовину перекладач... Пере-
клад — це наче міст між двома мовами. Він з'єднує два береги одного материка (Г.-Г. Гадамер)*

Частина друга

Переклад як діалог мов, літератур, культур, епох, традицій.

Рецепція – реінтерпретація – трансформація

У праці вперше комплексно осмислено погляди одного з чільних представників літературознавства українського закордоння Д. Чижевського на переклад як багатоаспектну наукову проблему, що становить предмет пропонованого дослідження. Мета роботи та зумовлені нею завдання полягають у вивченні перекладознавчої концепції автора як вагомого складника компаративістської моделі вченого крізь призму культурної пам'яті. У дослідженні застосовано здобутки історико-порівняльного, контекстуального аналізу, методики рецептивно-естетичної та культурно-історичної шкіл.

Результати дослідження. У першій частині роботи розглянуто принципи рецептивного підходу, які застосував Д. Чижевський ще в ранній період своєї наукової діяльності, зокрема до осмислення читання з погляду психології (що досі залишалось поза увагою дослідників). У другій частині праці доведено: теоретико-методологічний інструментарій, який залучив учений, переформатує й вивчення перекладу як прояву рецепції та механізму інтерпретації / трансформації закордонної культурної спадщини на національному ґрунті.

Перекладознавча концепція Д. Чижевського, продовжуючи традицію осмислення художнього перекладу в проєкції міждисциплінарного підходу, яку заклали, зокрема, українські вчені другої половини ХІХ — першої третини ХХ століття, принципово поглиблює його багатоаспектне дослідження (підпорядковуючи суто перекладацькі питання загальнолітературним / загальнокультурним): автор уперше привертає увагу до ролі перекладу як найактивнішого «фігуранта» в полілозі — крізь час і простір — не лише мов, літератур, культур, а й епох і традицій, що переконливо вияскравлює осмислення означеного феномена крізь оптику культурної пам'яті. Закцентовано увагу на тому, що новаторські погляди Д. Чижевського на художній переклад водночас збагачують компаративістську модель вченого (що охоплює широкий спектр взаємопов'язаних між собою проблем контактології й типології) та присутньо увиразнюють уявлення про неї.

Перекладознавча концепція Д. Чижевського, яку розглянуто в контексті суголосних поглядів представників насамперед герменевтики й рецептивної естетики, сучасних теорій культурного трансферу, тотального перекладу, культурної пам'яті та ін., дає всі підстави для переконливого висновку про те, що вчений-емігрант значно випередив свій час. Новаторські думки й ідеї дослідника, сигналізуючи про важливість розширення меж комплексного вивчення феномена перекладу на багатьох рівнях і в різних контекстах (із залученням теоретико-методологічного інструментарію літературознавства, насамперед порівняльного, філософії, психології, антропології, соціології, культурології та ін.), не тільки окреслюють місце / внесок тогочасної української науки в розвиток світової гуманітаристики в цілому, а й указують великі перспективи для майбутніх міждисциплінарних досліджень означеного художнього явища «під зводом» компаративістики.

Ключові слова: художній переклад; читання; культурна пам'ять; літературознавча компаративістика; художня рецепція; вплив; стимул; інтерпретація.

Інтерпретаційна теорія Д. Чижевського, засадничі принципи якої, насамперед діалогічний характер сприйняття з акцентом на активній ролі реципієнта, що виразно окреслюються вже в ранніх працях ученого (зокрема в розвідці «До психології читача та читання», 1929), поглиблювала уявлення про функціональність рецепції в розвитку літератури / культури. Герменевтична стратегія Д. Чижевського нині викликає великий інтерес дослідників як «ключ до розуміння його історико-філософської, історико-літературної діяльності та філософствування» в цілому (Квіт, 2010, с. 3).

Широке застосування інтердисциплінарного підходу, передусім теоретико-методологічного інструментарію порівняльного літературознавства, філософії, психології, антропології та культурології, забезпечує *цілісність* осмислення художніх явищ різного масштабу — на різних рівнях, у багатьох вимірах і контекстах у «синтетичній» концепції Д. Чижевського — компаративіста, що охоплює широкий спектр проблем генетико-контактології й порівняльної типології (Тетеріна, 2018, с. 49–55). Це повною мірою стосується й художнього перекладу.

Праці Д. Чижевського, які репрезентують багатоаспектну перекладознавчу модель з акцентом на підпорядкуванні суто перекладацьких питань загальнолітературним / загальнокультурним, привертають особливу увагу до осмислення історії перекладу як органічної частини історії національної літератури («Майстер малих форм», «Невідомий український поет 18-го віку» (С. Тодорський), «До перекладів Сковороди» («Український літературний барок», 1941); «Джон Овен та Іван Величковський», 1956; «Перекладна та позичена література» («Історія української літератури (від початків до доби реалізму)», 1956); «Антична література в старій Україні», 1956 та інші).

Вивчення різних форм рецепції (насамперед читання та перекладу), що розглядаються в широкому міжлітературному / міжкультурному контексті, принципово увиразнює уявлення про функціональність рецептивного підходу в процесі становлення теоретико-методологічної парадигми в працях ученого-компаративіста. Погляди дослідника на роль перекладу як вагомого чинника розвитку національного письменства з наголосом на діалогічному характері міжкультурного спілкування позначилися й на формуванні його концепції історії національної літератури, що передувало багато в чому близьким роздумам над означеною проблемою Г. Р. Яусса. На переконання німецького вченого, «на противагу традиційним історико-літературним дослідженням за схемою “життя і творчість”, <...> рецептивна естетика відновлює право читача на активну роль у послідовній конкретизації змісту творів протягом історії. <...> Історія інтерпретацій мистецького твору — це обмін досвідами, або <...> діалог, гра запитань і відповідей» (2009, с. 180).

У логіці мислення одного з провідних представників школи рецептивної естетики, новатора й реформатора літературознавчої науки ХХ століття «відлунює» концептуальна думка Д. Чижевського про різні типи читачів (зосібна професійних — письменників, перекладачів, критиків) і відповідно про різні інтерпретації тексту, зокрема й різночасові, яку український автор обґрунтував у згаданій ранній праці (Чижевський, 1929, с. 14). Свої спостереження вчений-емігрант спроектував на розвиток літератури / культури протягом її історії, у різні епохи.

Роздуми літературознавця розширили уявлення про функціональність і взаємозв'язок таких важливих проявів рецепції, як читання та переклад (питання про близькість логіки мислення Д. Чижевського та Г.-Г. Гадамера далі буде розкрито). Трактуючи художній переклад як інтерпретацію (також набагато раніше за свого німецького колегу, автора праці «Читання як переклад», 1989), український учений наголошував на перепрочитанні / подвійному «перекодуванні» оригіналу не лише на мову, а й на літературу, культуру іншого народу *крізь оптику культурної пам'яті*. Дослідник привернув увагу до особливостей рецепції оригіналу під національним «кутом зору», у результаті чого завжди «з'являється щось цілком нове», обґрунтував своє проникливе спостереження над тим, як «кожна епоха накладає свій відбиток» на нові тлумачення, оновлюючи традицію.

Погляди Д. Чижевського на художній переклад як вагому *частину* та важливий *чинник* національної літератури (що становлять «осердя» перекладознавчої моделі дослідника), функціональність якого змінюється залежно від етапів та особливостей її розвитку за певної культурно-історичної епохи, мають багато спільного з концепцією літературної полісистеми І. Євен-Зохара, насамперед із роздумами ізраїльського вченого про місце в ній перекладної літератури. Обоє дослідників-компаративістів, праці яких репрезентують різні періоди літературознавчої науки, об'єднує насамперед осмислення таких принципово важливих проблем в означеному аспекті, як вибір творів для перекладу в той чи інший період національного письменства; готовність літератури-реципієнта до сприйняття інноваційного художнього досвіду / здобутків (ідей, тем, жанрів, стилів тощо), оновлення традиції; розрізнення функцій / «ролей», які відіграє перекладна література в розвиткові цільової, перебуваючи в її «центрі» чи на «периферії» тощо (Even-Zohar, 1990).

Водночас погляд Д. Чижевського на переклад як явище культури-реципієнта багато в чому узгоджується з поглядами провідних представників Маніпуляційної школи перекладу (Manipulation school), насамперед Т. Херманса, А. Лефевра, С. Баснет та інших учених, які, обстоюючи, окрім описового, функціональний і системний підхід до

означеного художнього явища, зосереджували основну увагу на осмисленні ролі перекладу в національній літературі та в процесі міжкультурної комунікації в цілому, проблеми читацької рецепції, факторів пристосування оригіналу до національного літературного й культурного контексту тощо (Hermans, 1985).

Підхід до вивчення художнього перекладу крізь оптику культурної пам'яті й переконання, що особливий інтерес дослідників повинні становити саме *зміни*, до яких вдається інтерпретатор, зближує перекладознавчу концепцію учено-емігранта з роздумами одного із засновників теорії культурного трансферу М. Еспаня (Espagne, 2009). Випереджаючи час, Д. Чижевський розглядав феномен перекладу в широкому контексті «рецептивних процесів у культурі», зокрема й у проєкції інтермедіальності, що вповні узгоджується з поглядами П. Торопа як прихильника теорії тотального перекладу.

Д. Чижевський обґрунтував винятково вагоме загальнолітературне / загальнокультурне значення перекладних творів як невід'ємного складника українського давнього письменства та потужного чинника його розвитку. Особливо промовиста назва першого розділу «Історії української літератури» (1956) — «Перекладна і позичена література». Учений-емігрант визначив центральне місце перекладної літератури (за термінологією І. Евен-Зохара) у контексті українського письменства та культури означеного періоду. Формальне і змістове різноманіття перекладного письменства (богослужбового, релігійного, світського) дало підстави вченому для концептуального висновку про переклад як літературний зразок і стимул для творчості митців: оригінальна література «діставала численні продуктивні *спонуки* (курсив мій. — *О. Т.*)» (Чижевський, 1994, с. 50) від перекладної («мова, стиль, композиція, зміст»). Важливо, що з перекладом дослідник пов'язував не лише ідейно-тематичне і жанрово-стильове збагачення давнього письменства, а й певні *зміни його характеру* в цілому (див. ширше: Тетеріна, 2020, с. 305–308).

Розмисли над питанням винятково вагомої ролі перекладної літератури в розвитку давнього українського письменства як джерела оновлення на рівні змісту й форми (насамперед розширення жанрового діапазону, збагачення ідейно-тематичного комплексу) підводять науковця до важливої проблеми, яка привертає увагу й сучасних учених, насамперед М. Еспаня, до функціональності перекладу як культурного трансферу, що демонструє історія рецепції визначних художніх зразків національною літературою за різних культурно-історичних епох, на чому наголошував і Г. Р. Яусс. Особливо важливими в цьому контексті видаються Д. Чижевському еволюція різночасового сприйняття Біблії (від «Слова о полку Ігоревім» до Шевченкових інтерпретацій), рецепція повісті «Варлаам та Йоасаф» (від давніх

переробок і перекладів до Франкової інтерпретації) та ін.

Констатуючи великі інтерпретативні ресурси рецепції, учений-емігрант привертав увагу до *змін*, які вносить тлумач, збагачуючи оригінал новими сенсами. Показові «рефлекси» (за Д. Чижевським) — своєрідний *трансфер / перехід* через переклад, із виходом у царину філософії, психології, культурології античних ідей, тем, жанрів, стилів та їхнє «пересотворення» в новому національному духовно-культурному контексті за означеної епохи. Це засвідчують інтерпретації, зокрема вчення Платона давніми українськими авторами, які «*перебільшували* (курсив мій. — *О. Т.*) монотеїстичні мотиви філософії» давньогрецького мислителя (2005а, с. 49), трансформації ідеї «евгемеризму», спочатку в перекладних, а пізніше і в оригінальних творах (2005а, с. 50–51).

Феномен синтезу мистецтв, зокрема в окресленому контексті, викликав також великий інтерес Д. Чижевського, який осмислював «космос» культури як єдине ціле. Особливо прикметною видавалась дослідникові рецепція апокрифічної літератури давніми українськими авторами. Стверджуючи набагато вагомий вплив (як творче засвоєння, стимул до оригінальної творчості) апокрифів на змістовий, ніж на формальний розвиток тогочасної літератури, учений надавав важливого значення трансформації означених художніх здобутків іншими видами мистецтва, передусім образотворчим (іконописом) на власному ґрунті. Подібні спостереження, демонструючи увагу дослідника до інтермедіального підходу (що набуває нині особливої актуальності), принципово розширювали уявлення про «панораму» функціональності рецепції: як своєрідного перекладу з «мови» одного виду мистецтва «мовою» іншого.

Різні рівні, контексти, аспекти перекладу як форми міжлітературної рецепції в моделі Д. Чижевського — компаративіста не протиставляються і не абсолютизуються, а, доповнюючи одне одного, репрезентують / утворюють багаторівневу та полікомпонентну систему з ознаками ієрархічності, взаємопов'язані складники якої перебувають у певному підпорядкуванні (як «частина і ціле»), що вповні узгоджується з принципом герменевтичного кола, за концепцією Ф. Шлеєрмахера).

Осмислюючи художній переклад не лише як складник національної літератури / культури, а й чинник / «рушій» її змістового й формального розвитку, дослідник водночас розглядав тлумачення митця як органічну частину й «механізм» його літературної творчості. Цілісне розуміння літературної (оригінальної та перекладацької) діяльності автора, у межах якої переклад виконує роль вагомого стимулу з акцентом і на «зворотному впливові», присутньо увиразнює питання збагачення / оновлення національного письменства на змістовому та формальному рівнях, яке

Д. Чижевський осмислює кризу призму формування нової літературної традиції на власному ґрунті.

Особливу увагу вченого-емігранта привертають різні прояви літературного сприйняття, які взаємопов'язані у творчій «лабораторії» митця, що автор трактує як рівні / форми трансформації іонаціонального художнього досвіду, інтерпретації культурної пам'яті.

Д. Чижевський окреслює широкий діапазон перекладацької діяльності — від відповідного відтворення форми та змісту оригіналу (власне перекладу) до інших видів металітературної діяльності, що межують із оригінальною творчістю (до диференціації яких пізніше також звертались дослідники, зокрема Д. Дюришин, П. Тороп та інші).

Поглиблюючи підхід своїх попередників (Тетеріна, 2024, с. 679–729), учений не оминав і суто перекладацьких питань (методу, принципів, стратегії перекладу), які підпорядковував проблемі функціональності перекладу в змістовому й формальному розвитку українського письменства з акцентом на двобічному характері міжкультурної комунікації. Дослідник привернув увагу до осмислення перекладу як механізму трансформації / реінтерпретації культурної пам'яті на національному ґрунті.

Багатовекторність і водночас цілісність перекладознавчої моделі Д. Чижевського виразно репрезентують погляди вченого на перекладацьку діяльність найяскравіших представників української барокової літератури І. Величковського та Г. Сковороди. Вельми показово, зокрема й з огляду на питання формування концепції історії національного письменства, те, що учений уперше звернувся до осмислення тлумачень митців саме в праці з історії української літератури «Український літературний барок» (1941) і присвятив у ній окремі підрозділи означеній проблемі: «Майстер малих форм»; «До перекладів Сковороди».

Д. Чижевський обґрунтував вагому роль перекладів І. Величковського з Дж. Овена як зразок і потужний стимул для його творчості (на формальному та змістовому рівнях). Учений-емігрант осмислював перекладні й оригінальні твори українського автора як певну художньо-естетичну цілість, що концептуально поглиблювало й увиразнювало його погляди і на художній переклад, і на історію національної літератури в міжкультурному контексті. Д. Чижевський уважав, що «з повним правом» міг би І. Величковський взяти епіграфом до свого збірника власний переклад епіграми зі збірника Дж. Овена, який надрукував її у вступі до своєї першої збірки (хоч епіграма належить одному з приятелів англійця, як зауважував учений). Особливо прикметними (у контексті порушеної дослідником ще раніше проблеми художньої рецепції як діалогу / полілогу автора, читача-інтерпретатора

і перекладача-співавтора) видаються її назва («До чительника»), а також зміст:

Мних ли еси? Чти сія. Мирській ли? Чти ова:
суть здѣ и духовные и мірскіє слова.

Учений констатував «характеристичне» поєднання у творчості українського поета «духовних та світських мотивів, — одну з найбільш типових рис поезії барока взагалі» (2003b, с. 113).

Аналізуючи художні здобутки І. Величковського, дослідник високо поцінував інтерпретації українського «майстра малих форм» (що репрезентують різнорівневу рецепцію іонаціонального художнього досвіду на рідному ґрунті), нерідко надаючи їм перевагу над першотворами (Дж. Овен). Д. Чижевський, який підкреслював творчий характер перекладацької діяльності вітчизняного автора, констатував: тлумач віртуозно засвоює епіграматичну форму. «Чи переймає він думки від Овена без змін, а чи змінює він їх, а чи належать вірші цілком йому самому, — зауважував учений, — <...> дві основних можливості епіграматичної форми — паралелізм та антитезу, Величковський вживає з великим умінням, лише почасти переймаючи хід думок з Овена» (2003b, с. 117–118).

Показово: через деякий час Д. Чижевський повертається до осмислення цієї проблеми. Учений розвиває та поглиблює свої погляди в праці німецькою мовою «Джон Овен та Іван Величковський» (Tschyzevskij, 1956, с. 173–178), опублікованій 1956 року в збірці статей дослідника з вельми символічною назвою «Із двох світів. До історії слов'янсько-західних літературних взаємин», що виразно віддзеркалює її компаративістську спрямованість. Цей факт засвідчує, що автор трактував проблему художнього перекладу як одну з ключових у визначеному аспекті, репрезентуючи українську літературу та науку про неї на міжнародному «форумі». Дослідження вченого-емігранта до останнього часу перебувало фактично поза увагою науковців, крім побіжної згадки про нього в розділі, присвяченому українському порівняльному літературознавству другої половини ХХ — початку ХХІ століття (Брайко, 2009, с. 394), яка не розкриває його основного значення в окресленому контексті.

Варто передусім наголосити: німецькомовна праця «Джон Овен та Іван Величковський» належить до винятково важливих у розвитку вітчизняної компаративістики, який в умовах тоталітарного тиску в підрадянській Україні було пригальмовано, з огляду на превальювання міжлітературних зв'язків, насамперед впливу російської літератури на письменства інших народів, зокрема й вітчизняне, девальвацію стильового підходу до вивчення літератури / культури (це особливо стосувалось бароко, яке «то цькували, то ультимативно забороняли» (Чижевський, 2005с, с. 238)). Вагоме значення дослідження

Д. Чижевського — як етапного, зокрема в процесі становлення перекладознавчої моделі автора — полягає в тому, що увиразнює уявлення про формування підходу до цілісного осмислення художнього перекладу (з увагою до суто перекладацьких і загальнолітературних питань). Дослідник констатував високий мистецький рівень тлумачень І. Величковського, підкреслюючи їхній творчий характер. Як сучасні дослідники явища «зворотного впливу», так і Д. Чижевський привертая особливу увагу до «знахідок», якими інтерпретатор доповнював, навіть збагачував першотвір, та змін, які він вносив (Tschyzevskij, 1956, с. 175), що нерідко зумовлене його орієнтуванням на сприйняття тогочасного українського читача.

Учений поцінював інтерпретації І. Величковського з Дж. Овена як знакове явище в історії української епіграми, «вписуючи» їх у європейський, зокрема слов'янський, міжкультурний контекст. Д. Чижевський наголошував на внеску І. Величковського — перекладача в жанрово-стильовий розвиток національного письменства, винятково важливого з огляду на питання формування українського бароко, що увиразнювало погляд дослідника на художній переклад як проблему компаративістики (див. ширше: Тетеріна, 2020, с. 308–311).

Посутньо поглиблюють перекладознавчу модель Д. Чижевського та збагачують його компаративістську концепцію в цілому погляди вченого-емігранта на тлумачення Г. Сковороди (Чижевський, 2003а, с. 160–183), що також досі не поставали предметом окремого вивчення, зокрема й в окресленому контексті.

Розмисли Д. Чижевського (який був визначним дослідником не тільки літературної творчості знакової постаті в історії української давньої літератури та культури загалом, а й інтерпретатором його філософської системи, основоположної для становлення української філософії в цілому) над перекладацькою діяльністю Г. Сковороди винятково важливі тим, що увиразнюють функціональність інтердисциплінарного підходу, зокрема до вивчення означеного художнього явища. Водночас погляди вченого викристалізують трактування перекладу не лише як носія, а й як механізму трансформації культурної пам'яті, як діалогу епох і традицій.

Не випадково Д. Чижевський привертая особливу увагу до того, що Г. Сковорода, якого вчений назвав «останньою, або запізненою, “розкішною квіткою” українського бароко» (2005b, с. 23), деякі зі своїх поетичних творів, які кваліфікував як переклади (Горацій (пісня 24); «Похвала астронімі» Овідія; уривки з 2-ї пісні «Енеїди» Вергілія та ін.), об'єднав разом із власними оригінальними віршами в збірці «Разные стихотворения». Прикметні розмисли дослідника над «механізмами» взаємозв'язку / взаємопроникнення перекладної й оригінальної діяльності кризь «оп-

тику» культурної пам'яті з огляду на «спонуки» / імпульси, які отримує митець від засвоєння та переосмислення зарубіжних художніх зразків інших епох.

У фокусі уваги вченого — широкий діапазон перекладацької діяльності українського митця. Дослідник простежує зв'язок між різними формами / проявами рецепції та водночас намагається визначити їхню роль у динаміці національного літературного розвитку на певному етапі. Перекладознавча модель ученого виразно засвідчує функціональність підпорядкування суто перекладацьких питань загальнолітературним: осмислення перекладацьких стратегій вітчизняних авторів увиразнює уявлення про трансформацію / оновлення національної літературної традиції.

Показовий інтерес Д. Чижевського до тлумачень оди Горація (пісня 24), до якої Сковорода (що прикметно!) звертався двічі. Аналізуючи першу інтерпретацію твору давньоримського поета, дослідник визначив три його особливості, одна з яких стосується питання відтворення форми першотвору, а дві інші — специфіки засвоєння / переосмислення тлумачем змісту оригіналу в контексті культури-реципієнта, якій учений надає визначальної ролі в міжкультурному спілкуванні.

Переклад Г. Сковороди Д. Чижевський кваліфікує як спробу перекладача відповідно відтворити зміст і форму оригіналу в тій самій кількості строф та тим самим розміром — в її «силабічному одязі», що віддає «сапфічну строфу» лише кількістю складів (2003а, с. 164). Щодо першої особливості тлумачення Сковороди він зауважує: внесені зміни зумовлені наміром перекладача зберегти ритм вірша.

Учений особливо акцентує на двох інших «рисах» української інтерпретації, пов'язаних також зі змінами, але вже на змістовому рівні: «усуненні міфологічного апарату та взагалі натяків на античність» — вилучено імена героїв (Гросф, Ахілес, Тітон), розповіді про їхнє життя; географічні назви тощо. Прикметна в цьому контексті заувага дослідника стосовно того, що Г. Сковорода «залишив лише “муз”, добре відомих в українській літературі» (2003а, с. 169). Із питанням читацької рецепції великою мірою пов'язана й третя особливість інтерпретації Г. Сковороди, яку Д. Чижевський трактує як найпоказовішу. Ідеться про вибір стратегії модернізації, яка наближає переклад Г. Сковороди до трагедії (що вчений проектує на проблему переформатування стильової традиції в українській літературі, підтверджуючи свої розмисли спостереженнями над іншими тлумаченнями українського митця). Свою думку автор ілюструє прикладами: замість римського консулату в перекладі — «царська власть»; замість назв античних народів (тракійців, медів) — «знайомі його сучасності», як зауважує дослідник, «турчин», «китаец».

Д. Чижевський спостеріг, що інтерпретації Г. Сковороди об'єднують із травестією лише модернізація та доместикація, про що мовитиметься далі. Водночас тенденція до пародіювання першотвору, яка часто також визначала характер травестії, принципово відсутня в тлумаченнях українського митця. Натомість перекладач намагається піднести автора, як зазначає дослідник, «християнізує» його. Переосмислюючи у своєму перекладі й життєвий ідеал «спокою», і образ неспокою («бурі») та долі («судьбини»), Г. Сковорода «уводить просто християнську термінологію — “не дасть внутрь мира”», надає загальним зворотам Горація християнського відтінку загалом (наприклад, перекладає «*vivitur parvo bene*» як «сладкая покоя нищета есть мати»). Таким чином, «пересотворюючи» оригінал (на новому національному ґрунті), наповнюючи / збагачуючи його новими сенсами, Г. Сковорода, як стверджує Д. Чижевський, «зробив з Горація “римського пророка”» (2003а, с. 170). Прикметна концептуальна заувага про «відбиток», що накладає нова культурно-історична епоха, а також національна специфіка загальноєвропейського стилю, з одного боку, та світогляд тлумача, з іншого, на переклад, якою дослідник конкретизує свою думку: «Це було цілком в дусі Сковороди, в дусі українського барока, що стримів до якогось синтезу християнства і античності» (2003а, с. 170). У фокусі уваги Д. Чижевського — саме зміни, які вносить тлумач (на чому наголошували пізніше закордонні дослідники).

Варто зосередити увагу в цьому контексті на проникливому спостереженні Д. Чижевського (який залучає інтердисциплінарний підхід до вивчення перекладу, демонструючи особливо тісний взаємозв'язок між царинами літератури й філософії) над тим, що український тлумач інтерпретує / «перепрочитує» крізь «оптику» власного світогляду / «філософії» думки оди Горація, який розвиває ідеї свого попередника Епікура, «продовжує» розмисли давньогрецького філософа: Г. Сковорода «християнізує свого Горація та Епікура, якого ми в цій оді чуємо за Горацієм (курсив мій. — О. Т.)» (2003а, с. 168). Українська інтерпретація твору давньоримського автора (цей вибір Сковороди і як митця, і як філософа не випадковий) переконливо демонструє функціональність перекладу як діалогу різних культур, світоглядів, епох, віддзеркалюючи «рух» культурного трансферу крізь пам'ять культури.

Показовим видається Д. Чижевському той факт, що Г. Сковороду «не задовольнив переклад», і він удруге звертається до оди Горація, яку «переспівав», за словами самого тлумача, «малоросійським діалектом» — уже як співавтор, що суголосно концептуальному поглядові С. Баснет (авторки праці «Перекладач як письменник»). Попри невелику кількість народних елементів у мові інтерпретації Г. Сковороди (на що вказує Д. Чижевський) варто зацентувати: ця спроба

вельми прикметна тим, що сигналізує про розвиток травестійної традиції в українській літературі. Учений, який констатує, що інтерпретація Г. Сковороди «взагалі не є перекладом», зауважуючи посилення тенденції до осучаснення та християнізації («лук» змінено на «бомбардування»; замість «судьбини» — «Бог»), водночас зазначає: у деяких випадках тлумач «в переспіві ближче підходить до Горація» («“дух несytий” — досить по-християнськи та по-сковородинськи», але і тут ми чуємо «горацієвський “animus”» (*душа*) (2003а, с. 171–172). Принципово важливе значення з огляду на осмислення функціональності художнього перекладу в національному літературному розвитку / творчій еволюції митця крізь оптику культурної пам'яті має думка Д. Чижевського про те, що від цього переспіву «веде дальший шлях до пісні Г. Сковороди “Всякому городу нрав и права”, в якій в зовсім новій формі — ті самі “гораціянські” мотиви» (2003а, с. 172), що вповні узгоджується з магістральною тезою прихильників теорії культурного трансферу про творчий характер культурних перетворень.

Отже, аналізуючи багаторівневу рецепцію Сковородою однієї оди Горація, Д. Чижевський окреслює проблему різноступеневого засвоєння / переосмислення автором інонаціональних мистецьких здобутків із погляду змісту й форми (від перекладу — через переспів / переробку — до оригінальної творчості), обстоюючи погляд на роль художнього перекладу як стимулу для створення нових художньо-естетичних здобутків на власному ґрунті. Водночас не залишається поза увагою Д. Чижевського питання «зворотного впливу» — «відбитку», який накладає світогляд перекладача на інтерпретацію інонаціонального твору як пам'ятника культури іншої епохи.

Показова з цього погляду й інтерпретація Г. Сковороди з Овідія — «Похвала астрономії» (із поеми «Фасти» давньоримського поета). Указуючи на принципи перекладу, які український тлумач застосовував, інтерпретуючи й твори Горація (зокрема уникання міфологічних елементів, географічних назв), Д. Чижевський у цьому випадку водночас констатує відсутність модернізації та спроб надати твору релігійного характеру, що не відповідає змісту першотвору. Водночас учений привертає увагу до образів, які «ближчі релігійній ліриці Сковороди (додамо: та філософії митця, його світогляду в цілому), аніж образам поезії Овідія» (український тлумач відтворює Овідієвий вислів «*altius humanis exeguisse caput*» «у стилі своєї християнської лексики» — власне сковородинівським: «Взойшли сердцем на небесні гори» (2003а, с. 174)).

Д. Чижевський простежує трансформацію / переосмислення оригіналу у творчій «лабораторії» перекладача крізь призму його світогляду та ширше — духовних традицій національної культури і на матеріалі інтерпретацій Г. Сковороди з М. А. Мурета.

Тлумачення уривків з «Енеїди» Вергілія учений уважає «найвірнішими та як переклади найвдалішими» (2003а, с. 178). Особливу увагу дослідника привернули інтерпретації порівнянь, типових для поезики античного епосу. Прикметне спостереження Д. Чижевського щодо підходу Г. Сковороди до творчого засвоєння художніх здобутків Вергілія як «майстра евфонії»: не наслідуючи «інструментовку» автора «Енеїди» (зокрема це стосується й віддання в перекладі реву бика), український тлумач натомість відтворює сичання змії («сичит с устен»), власне, «компенсуючи» те, що не вдалось передати автору першотвору. Подібну особливість у підході тлумача до відтворення оригіналу дослідник зауважував, аналізуючи й перекладацьку стратегію І. Величковського.

Виокремлюючи Г. Сковороду як перекладача серед представників західноєвропейського, а також українського бароко, Д. Чижевський наголошував на творчому характері тлумачень митця (яким властиві вилучення античного міфологічного апарату, осучаснення, певна доместикація не лише форми, а й змісту першотвору, що перекладач намагається наблизити до власного «християнсько-містичного світогляду»). Акцент на збагаченні оригіналу новими сенсами з виходом і у сферу філософії, власне на «зворотному впливові» — трактуванні перекладу як діалогу світоглядів мав принципово важливе значення для з'ясування питання національної специфіки українського бароко. Інтерпретації Г. Сковороди переконливо підтверджують концептуальну думку Д. Чижевського про переважання духовних елементів над світськими як визначальну особливість національного варіанта європейського стилю. Принагідно слід зауважити, що показові в цьому контексті й інтерпретації С. Тодорського німецьких духовних віршів (Чижевський, 2003с, с. 122–160).

Тлумачення Г. Сковороди дають підстави Д. Чижевському підтвердити обстоювану ще в ранній період наукової діяльності концептуальну тезу про творчий характер впливу (і як відштовхування). Учений зауважував, що на відміну від деяких представників західного й українського бароко, які «безоглядно переймали зовнішню форму та внутрішній зміст, <...> Сковорода приймає лише “дещо”, а дещо відкидає цілком і досить рішуче» (2003а, с. 183).

Проникливі роздуми вченого над витоками трагедійної традиції в українській літературі, зокрема над тим, що «якісь лінії ведуть від перекладу Сковороди до трагедій Котляревського та від “римського пророка Горатія” до “Гараська” Гулака-Артемівського» (2003а, с. 167), промовисто обґрунтовують функціональність перекладу, осмисленого крізь оптику культурної пам'яті, у стильовому розвитку національної літератури та присутньо увиразнюють уявлення про його особливості за доби бароко та романтизму.

Д. Чижевський трактував тлумачення Г. Сковороди й І. Величковського творів латинськомовних митців у контексті питання *джерел* національного письменства, у зв'язку не лише з його жанровим оновленням, а й зі специфікою формування стилю бароко на національному ґрунті в цілому. Дослідник висловив важливе припущення, власне актуалізуючи проблему рецепції інонаціонального твору як стимулу для оригінальної творчості в процесі «руху» / трансформації культурної пам'яті: «Може, знайдемо у новолатинських поетів Ренесансу та барока не один вірш, що дав *натхнення* (курсив мій. — О. Т.) українським поетам, — не лише будучи оригіналом того чи іншого перекладу, але і впливаючи на форму та зміст української поезії часів літературного барока» (2003а, с. 183).

Водночас учений обстоював концептуальну думку стосовно «променювання» українського бароко в слов'янському духовно-культурному просторі, зокрема впливу українського бароко на розвиток російської літератури, що переконливо підтверджують і розмисли дослідника над творчим діалогом Г. Сковороди й В. Капніста в перекладознавчому аспекті.

Варто згадати ще дві малознані німецькомовні праці Д. Чижевського: «Плоди читання. До питання про впливи Сковороди» (1936) та «В. Капніст і Сковорода» (1937), до яких чи не вперше привернув увагу Л. Ушкалов. Саме друга праця, у якій Д. Чижевський здійснив порівняльний аналіз поезії українського автора «Саду божественних пісень» («Ой ти, птичко жовтобока») та її Капністового тлумачення («Чижик»), видавалась дослідникові важливою з огляду на те, що принципово уточнює питання з історії перекладів творів Г. Сковороди російською мовою (Ушкалов, 2014, с. 115).

Водночас у контексті окреслених проблем згадані праці Д. Чижевського винятково показові й у дещо іншій проекції. Розвиваючи концептуальні тези своєї розвідки «Про психологію читача та читання» (1929), дослідник обстоював тісний зв'язок між процесами читання та перекладу як інтерпретації у творчій «лабораторії» митця: «рефлекси» / імпульси як «плоди читання» трансформуються в перекладі або оригінальному творі. Осмислюючи проблему читача як інтерпретатора та пов'язану з ним проблему перекладача як співтворця оригіналу, Д. Чижевський надавав важливої ролі внутрішній суголосності письменників, їхніх світоглядів. Ці праці Д. Чижевського, у яких автор порушив проблеми, що залишаються й нині у фокусі уваги учених (Лімборський, 2015, с. 16–20), варто трактувати як своєрідний концептуальний «диптих». «Відлунюючи» лише частково в пізніших роздумах Г.-Г. Гадамера («Читання як перекладання», 1989), охоплюючи ширше коло проблем, зокрема й літературного впливу, що сучасні компаративісти трактують як «один із головних видів рецепції»

(Волков, 2001, с. 110), погляди Д. Чижевського виразно засвідчують розвиток інтерпретаційної теорії вченого-емігранта.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Перекладознавча концепція дослідника як вагомий складник його компаративістської моделі принципово увиразнює уявлення про формування її теоретико-методологічного підґрунтя. Якщо застосування вченим-емігрантом, який переосмислив здобутки попередників, насамперед М. Грушевського, М. Зерова, Г. Вельфліна, стильового підходу (що високо поцінують сучасні літературознавці) дало можливість представити українське письменство як частину європейського духовно-культурного універсуму, то рецептивний підхід, також активно залучений автором до вивчення національних літератур, передусім української, у європейському, зокрема слов'янському, контексті, репрезентує його не лише як «фігуранта», а і як активного повноправного учасника міжкультурної комунікації з акцентом на «зворотному впливові». Погляди вченого на проблему рецепції як різнорівневе явище (вияскравлюючи потужні інтерпретативні ресурси взаємопов'язаних її проявів — насамперед читання та перекладу) привертають увагу не тільки до того, як «інше» стає «своїм» (Наливайко, 2007, с. 42), а й до того, як «своє» збагачує / змінює «інше», що набуває особливо важливого значення за сучасної епохи.

Розмисли Д. Чижевського над проблемою художнього перекладу крізь оптику культурної пам'яті трансформують уявлення про функціональність означеного феномену в процесі міжлітературного / міжкультурного спілкування, репрезентуючи його не тільки як «міст між двома мовами, <...> що з'єднує два береги одного материка» (Гадамер, 2001, с. 152), а водночас і як «стеоскопічний» діалог між літературами й культурами, між епохами й традиціями, який виразно демонструє процес трансформації ідей і форм у творчих «лабораторіях» митців (зокрема від філософських думок Овідія, які переосмислив Гораций, через інтерпретації Г. Сковороди, що постали стимулом для оригінальної творчості українського барокового митця, яка, своєю чергою, дала потужні імпульси для інших літератур).

Увага до вивчення художнього перекладу в контексті національної літератури як частини та чинника її розвитку, а також механізму міжкультурної комунікації загалом, демонструючи близькість логіки мислення Д. Чижевського й Д. Дюришина, який уважав, що дослідження означеного феномену поза літературним контекстом є «фрагментарним», переконливо засвідчує перспективність, плідність і багатовекторність підходу, який запропонував український учений-емігрант. З одного боку, вивчення художнього перекладу в компаративістичному дискурсі забезпечує цілісність і повноту його осмислення як

міжмовного, міжлітературного й міжкультурного феномену, а з іншого — посутньо поглиблює дослідження національної літератури через вивчення її взаємозв'язків з іншими письменствами в широкому міжкультурному просторі, впливаючи і на формування концепції історії національної літератури.

Цілісна багатоаспектна перекладознавча модель Д. Чижевського, який посутньо розвинув підхід своїх попередників до вивчення перекладу (з акцентом на підпорядкуванні суто перекладацьких питань загальнолітературним / загальнокультурним) насамперед як вагомій частини та чинника розвитку національного письменства, винятково багатого джерела його змістового й формального художньо-естетичного збагачення та оновлення, потужного стимулу для оригінальної творчості на власному ґрунті — крізь оптику культурної пам'яті, не лише принципово змінює уявлення про розвиток українського перекладознавства ХХ століття, підносячи його на якісно новий рівень (що досі залишалось не охопленим увагою дослідників), а й посутньо увиразнює питання внеску насамперед української науки про літературу в розвиток світової гуманітаристики в цілому.

Багатоаспектні погляди Д. Чижевського, який випереджав час, на проблему художнього перекладу, виразно демонструючи суголосність обґрунтованим значно пізніше ідеям, поглядам, концепціям, теоріям провідних закордонних учених (Г. Р. Яусса, В. Ізера, І. Евен-Зохара, А. Лефевра, С. Баснет, П. Торопа, М. Еспаня й інших), залишаються актуальними нині та окреслюють напрями майбутніх міждисциплінарних досліджень означеного феномену під «зводом» літературознавчої компаративістики: насамперед вивчення перекладу як одного з найпоказовіших факторів міжлітературного / міжкультурного діалогу / полілогу (крізь епохи, стилі й традиції), як «інструменту» самопізнання читача / митця / національної літератури / культури, як своєрідного каталізатора / стимулу їхнього розвитку та водночас (!) ареалу культурної пам'яті й механізму її перетворення / реінтерпретації.

Покликання

- Брайко, О. (2009). Українська компаративістика другої половини ХХ — початку ХХІ століття. У *Національні варіанти літературної компаративістики* (с. 386–438). Стілос.
- Волков, А. (2001). Вплив. У А. Волков (Ред.), *Лексикон загального та порівняльного літературознавства* (с. 110–111). Золоті литаври.
- Гадамер, Г.-Г. (2001). Читання і перекладання. У Г.-Г. Гадамер, *Герменевтика і поетика* (с. 145–152). Юніверс.
- Ільницький, М. (2014). Українська література в «актах осмислення» Дмитра Чижевського. У М. Ільницький, *Знаки доби і грані таланту* (с. 152–168). Кліо.
- Квіт, С. (2010). Герменевтична стратегія Дмитра Чижевського. *Магістеріум*, 39, 3–12. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15910>
- Лімборський, І. (2015). Перекладач як читач та інтерпретатор художнього тексту (компаративні проєкції). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*, 1(9), 16–20. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2015-0-9-16-20>

- Наєнко, М. (1994). Дмитро Чижевський і його «Історія української літератури». У Д. Чижевський, *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)* (с. 3–15). Феміна.
- Наливайко, Д. (2007). Компаративістика в системі літературознавчих дисциплін. У Д. Наливайко, *Компаративістика й історія літератури* (с. 5–42). Акта.
- Тетеріна, О. (2018). Зустрічі слов'янських літератур на їхніх історико-духовних перехрестях: Д. Чижевський. *ScienceRise*, 6, 49–55. <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2018.135180>
- Тетеріна, О. (2020). *Феномен української еміграційної компаративістики: діапазон руху, пошукові орієнтири, європейський контекст* (Дисертація на здобуття ступеня доктора філологічних наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка).
- Тетеріна, О. (2024). Перекладознавча думка. У Н. Шумоло, О. Браїко (Ред.), *Історія української літератури у 12 т. Т. 9, кн. 2: Література кінця XIX — початку XX ст. (1890–1910-ті роки)* (с. 679–729). Наукова думка.
- Ушкалов, Л. (2014). «Повний» Скворода, перекладений поросійському. *Слово і Час*, 2, 115–119.
- Чижевський, Д. (1929). До психології читача та читання. *Книголюб*, 3–4, 12–26.
- Чижевський, Д. (1994). Перекладна та позичена література. У Д. Чижевський, *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)* (с. 49–72). Феміна.
- Чижевський, Д. (2003а). До перекладів Сквороди. У Д. Чижевський, *Український літературний барок: нариси* (с. 160–183). Акта.
- Чижевський, Д. (2003б). Майстер малих форм. У Д. Чижевський, *Український літературний барок: нариси* (с. 80–122). Акта.
- Чижевський, Д. (2003с). Невідомий український поет 18-го віку. У Д. Чижевський, *Український літературний барок: нариси* (с. 122–160). Акта.
- Чижевський, Д. (2005а). Антична література в старій Україні. У Д. Чижевський, *Філософські твори* (Т. 2, с. 43–56). Смолоскип.
- Чижевський, Д. (2005б). Початки і кінці нових ідеологічних епох. У Д. Чижевський, *Філософські твори* (Т. 2, с. 14–23). Смолоскип.
- Чижевський, Д. (2005с). *Порівняльна історія слов'янських літератур*. Академія.
- Яусс, Г. Р. (2009). Рецептивна естетика і літературна комунікація. У Д. Наливайко (Ред.), *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: Антологія* (с. 178–194). Києво-Могилянська академія.
- Espagne, M. (2009). *L'histoire de l'art comme transfert culturel*. Belin.
- Even-Zohar, I. (1990). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 11(1), 9–26. Duke University Press.
- Hermans, Th. (Ed.) (1985). *The Manipulation of the Literature: Studies of Literary Translation*.
- Tschyzevskij, D. (1956). John Owen und Ivan Velyčkovskij. In D. Tschyzevskij, *Aus Zwei Welten: Beiträge zur Geschichte der slawisch-westlichen Literarischen Beziehungen* (SS. 173–178). Mouton and Co.
- References (translated and transliterated)**
- Braiko, O. (2009). Ukrainiska komparativistyka druhoi polovyny XX — pochatku XXI stolittia [Ukrainian comparative studies of the second half of the 20th — early 21st century]. In *Natsionalni varianty literaturnoi komparativistyky* (pp. 386–438). Stylos.
- Chyzhevskiy, D. (1929). Do psikhologii chytacha ta chytannia [On the psychology of the reader and reading]. *Knyholiub*, 3–4, 12–26.
- Chyzhevskiy, D. (1994). Perekladna ta pozychena literatura [Translated and borrowed literature]. In D. Chyzhevskiy, *Istoriia ukrainskoi literatury (vid pochatkov do doby realizmu)* [History of Ukrainian literature (from the beginnings to the era of realism)] (pp. 49–72). Femina.
- Chyzhevskiy, D. (2003a). Do perekladiv Skovorody [To Skovoroda's translations]. In D. Chyzhevskiy, *Ukrainskyi literaturnyi barok: narysy* [Ukrainian Literary Baroque: Essays] (pp. 160–183). Akta.
- Chyzhevskiy, D. (2003b). Maister malykh form [Master of small forms]. In D. Chyzhevskiy, *Ukrainskyi literaturnyi barok: narysy* [Ukrainian Literary Baroque: Essays] (pp. 80–122). Akta.
- Chyzhevskiy, D. (2003c). Nevidomyi ukrainskyi poet 18-ho viku [Unknown Ukrainian poet of the 18th century]. In D. Chyzhevskiy, *Ukrainskyi literaturnyi barok: narysy* [Ukrainian Literary Baroque: Essays] (pp. 122–160). Akta.
- Chyzhevskiy, D. (2005a). Antychna literatura v starii Ukraini [Ancient literature in old Ukraine]. In D. Chyzhevskiy, *Filosofski tvory* (Vol. 2, pp. 43–56). Smoloskyp.
- Chyzhevskiy, D. (2005b). Pochatky i kintsi novykh ideolohichnykh epokh [Beginnings and ends of new ideological epochs]. In D. Chyzhevskiy, *Filosofski tvory* (Vol. 2, pp. 14–23). Smoloskyp.
- Chyzhevskiy, D. (2005c). *Porivnialna istoriia slovianskykh literatur* [Comparative History of Slavic Literatures]. Akademia.
- Espagne, M. (2009). *L'histoire de l'art comme transfert culturel*. Belin.
- Even-Zohar, I. (1990). Polysystem Theory. *Poetics Today*, 11(1), 9–26. Duke University Press.
- Gadamer, H.-G. (2001). Chytannia i perekladannia [Reading and translating]. In H.-G. Gadamer, *Hermenevtyka i poetyka* (pp. 145–152). Yunivers.
- Hermans, Th. (Ed.) (1985). *The Manipulation of the Literature: Studies of Literary Translation*.
- Ilytskyi, M. (2014). Ukrainka literatura v "aktakh osmyslennia" Dmytra Chyzhevskoho [Ukrainian literature in Dmitry Chyzhevsky's "acts of reflection"]. In M. Ilytskyi, *Znaky doby i hrani talantu* [Signs of the times and facets of talent] (pp. 152–168). Klio.
- Kvit, S. (2010). Hermenevtychna stratehiia Dmytra Chyzhevskoho [Dmitry Chyzhevsky's hermeneutic strategy]. *Mahisterium*, 39, 3–12. <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15910>
- Limborskiy, I. (2015). Perekladach yak chytach ta interpretator khudozhnoho tekstu (komparatyvni proektsii) [The translator as a reader and interpreter of literary texts (comparative projections)]. *Bulletin of the Alfred Nobel University*, 1(9), 16–20. <https://doi.org/10.32342/2523-4463-2015-0-9-16-20>
- Naienko, M. (1994). Dmytro Chyzhevskiy i yoho "Istoriia ukrainskoi literatury" [Dmytro Chyzhevsky and his "History of Ukrainian Literature"]. In D. Chyzhevskiy, *Istoriia ukrainskoi literatury (vid pochatkov do doby realizmu)* [History of Ukrainian literature (from the beginnings to the era of realism)] (pp. 3–15). Femina.
- Nalyvaiko, D. (2007). Komparativistyka v systemi literaturoznavchykh dystsyplin [Comparative studies in the system of literary disciplines]. In D. Nalyvaiko, *Komparativistyka y istoriia literatury* (pp. 5–42). Akta.
- Teterina, O. (2018). Zustrichi slovianskykh literatur na yikhnikh istoriko-dukhovnykh perekhrestyakh: D. Chyzhevskiy [Encounters of Slavic literatures at their historical-spiritual crossroads: D. Chyzhevsky]. *ScienceRise*, 6, 49–55. <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2018.135180>
- Teterina, O. (2020). *Fenomen ukrainskoi emihratsiinoi komparativistyky: diapazon rukhu, poshukovi oriientyry, yevropeyskyi kontekst* [The phenomenon of Ukrainian comparative emigration studies: scope of movement, search guidelines, European context] (Dissertation for the degree of Doctor of Philology. Taras Shevchenko National University of Kyiv).
- Teterina, O. (2024). Perekladознавча думка [Translation studies]. In N. Shumylo, O. Braiko (Red.), *Istoriia ukrainskoi literatury u 12 t. T. 9, кн. 2: Література кінця XIX — початку XX ст. (1890–1910-ті роки)* (pp. 679–729). Naukova dumka.
- Tschyzevskij, D. (1956). John Owen und Ivan Velyčkovskij. In D. Tschyzevskij, *Aus Zwei Welten: Beiträge zur Geschichte der slawisch-westlichen Literarischen Beziehungen* (SS. 173–178). Mouton and Co.
- Ushkalov, L. (2014). "Povnyi" Skovoroda, perekladenyi porosiiskomu ["Complete" Skovoroda, translated into Russian]. *Word and Time*, 2, 115–119.
- Volkov, A. (2001). Vplyv. [Impact]. A. Volkov (Red.), *Leksykon zahalno ta porivnialnoho literaturoznavstva* [Lexicon of General and Comparative Literature] (pp. 110–111). Zoloti lytavry.
- Yauss, H. R. (2009). Retseptivna estetyka i literaturna komunikatsiia [Receptive aesthetics and literary communication]. In D. Nalyvaiko (Ed.), *Suchasna literaturna komparativistyka: stratehiia i metody: Antolohiia* [Modern Literary Comparative Studies: Strategies and Methods: Anthology] (pp. 178–194). Kyiv-Mohyla Academy.

Olga Teterina

Shevchenko Institute of Literature of NAS of Ukraine, Ukraine

THE PROBLEM OF LITERARY TRANSLATION IN THE VIEWS OF D. CHYZHEVSKYI AS A COMPARATIST THROUGH THE LENS OF CULTURAL MEMORY

Part two

Translation as a dialogue between languages, literatures, cultures, eras, and traditions. Reception — reinterpretation — transformation

This work is the first comprehensive analysis of the views of one of the leading representatives of Ukrainian literary studies abroad, D. Chyzhevskiy, on translation as a multifaceted scientific problem, which is the subject of the proposed study. The purpose of the work and the tasks it entails are to study the author's translatology concept (with an emphasis on its integrity) as a significant component of the scholar's comparative model through the lens of cultural memory. The work applies the achievements of historical-comparative, contextual analysis, and methods of receptive-aesthetic and cultural-historical schools.

The results. The first part of the study examines principles of the receptive approach, which D. Chyzhevskiy applied in the early period of his scientific activity, in particular to the comprehension of reading from a psychological point of view (which until then remained unnoticed by researchers). The second part of the work proves that theoretical and methodological tools used by the scholar also reshape the study of translation as a manifestation of reception and a mechanism for interpreting / transforming cultural heritage that belongs to other nations.

D. Chyzhevskiy's translatology concept carries on the tradition of understanding literary translation in the projection of the interdisciplinary approach established, in particular, by Ukrainian scholars of the second half of the 19th — first third of the 20th centuries, and fundamentally deepens his multifaceted research (subordinating purely translation issues to general literary / cultural ones): for the first time the author draws attention to the role of translation as the most active "player" in polylogue — across time and space — not only of languages, literatures, cultures, but also of epochs and traditions, which convincingly illustrates his understanding of this phenomenon through the lens of cultural memory. Attention is focused on the fact that D. Chyzhevskiy's innovative views on literary translation simultaneously enrich the scholar's comparative model (which covers a wide range of interconnected problems of contactology and typology) and significantly clarify the idea of it.

D. Chyzhevskiy's translatology concept, which is considered in the context of the consonant views of representatives, preeminently, of hermeneutics and receptive aesthetics, modern theories of cultural transfer, total translation, cultural memory, etc., provides every reason to decisively conclude that the émigré scholar was far ahead of his time. The researcher's innovative thoughts and ideas, while signaling the importance of expanding the boundaries of comprehensive study of the phenomenon of translation on many levels and in different contexts (with the involvement of theoretical and methodological tools of literary studies, principally comparative, philosophy, psychology, anthropology, sociology, cultural studies, etc.), not only outline the place / contribution of Ukrainian science of that time to the development of global humanities as a whole, but also indicate great prospects for future interdisciplinary studies of the specified artistic phenomenon "under the dome" of comparative studies.

Keywords: literary translation; reading; cultural memory; comparative literary studies; literary reception; influence; stimulus; interpretation.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2025

Прийнято до публікації 17.12.2025

Опубліковано 25.12.2025, 31.03.2026